

KONCEPCIE SPRAVODLIVOSTI Z FEMINISTICKÉHO HĽADISKA

POLITISCHE THOERIE. DIFFERENZ UND LEBENSQUALITÄT (Politická teória. Diferencia a kvalita života). Herausgegeben von Herta Nagl-Docekal und Herlinde Pauer-Studer. Gender Studies edition, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1996, 503 s.

V pomerne mladej, no už solídne vyprofilovanej edícii *Gender Studies* renomovaného frankfurtského vydavateľstva Suhrkamp vyšlo už viacero pozoruhodných zväzkov venovaných feministickej teórii (knihy Seyly Benhabibovej *Selbst und Kontext. Geschlecht, Gemeinschaft und Postmoderne in der zeitgenössischen Ethik* či už klasický text Judith Butlerovej *Das Unbehagen der Geschlechter* alebo knihy Elisabeth Listovej, Nancy Fraserovej a ďalších popredných filozofiek). K nim sa celkom nedávno priradil obsažný zväzok venovaný politickej filozofii, presnejšie povedané kritickým analýzám klasických koncepcií spravodlivosti z feministickej pozície.

Kniha *Politische Theorie. Differenz und Lebensqualität* (Politická teória. Diferencovanosť a kvalita života) nie je prvým plodom spolupráce zostavovateľiek – profesorky Herty Nagl-Docekalovej a Herlinde Pauer-Studerovej (obe pôsobia na Filozofickom inštitúte viedenskej univerzity). V predchádzajúcich rokoch spoločne editorsky pripravili knihy *Denken der Geschlechterdifferenz* (1990) a *Jenseits der Geschlechtermoral. Beiträge zur feministischen Ethik* (1993). Herta Nagl-Docekalová je okrem toho zostavovateľkou a spoluautorkou knihy *Feministische Philosophie* (1990, 1994), napísala viaceré práce z oblasti dejín filozofie, teórie poznania a etiky, je tiež členkou redakčných rád viacerých nemecky vydávaných filozofických časopisov – a dodajme, že je aj účastníčkou už niekoľkých filozofických podujatí organizovaných v posledných rokoch v Bratislave.

Knihu venovanú politickej filozofii rozdelili editorky do piatich častí. Úvodnú tvoria prehľadné a sumarizujúce štúdie zostavovateľiek, a to štúdia Herty Nagl-Docekalovej *Gleichbehandlung und Anerkennung von Differenz: Kontroversielle Themen feministischer politischer Philosophie* a štúdia Herliny Pauer-Studerovej *Geschlechtergerechtigkeit: Gleichheit und Lebensqualität*; druhá časť zahŕňa príspevky Iris M. Youngovej, Catharine MacKinnonovej a Carol Patemanovej, ktoré sa sústreďujú na problém moci a útlaku. Jane Flaxová, Julia Annasová a Deborah L. Rhodeová tematizujú v tretej časti rozličné aspekty spravodlivosti vzhľadom na rodové rozdiely; vo štvrtej časti si Anna Yeatmanová, Lois McNayová a Drucilla Cornellová zasa všimajú vzťahy medzi statusom občana, autonómiou a demokraciou a napokon v poslednej časti sa pod drobnohľad Onory O’Neillovej, Marthy Nussbaumovej a Nancy Fraserovej dostávajú vzťahy medzi rodovou diferencovanosťou, potrebami a kvalitou života.

Netreba azda zdôrazňovať, že problematika spravodlivosti patrí ku kľúčovým v tradičnej i modernej filozofii, a ani to, že uspokojujúco, t.j. tak, aby bola spravodlivosť „rozdeľovaná“ v spoločnosti na všetkých jej členov rovnako, ju zatiaľ nevyriešil ani jeden filozofický systém. Pre feministické teoretičky je pritom dôležité, že veľmi často to bola práve kategória rodu, ktorá vyznačovala pri tomto rozdeľovaní „hranice spravodlivosti“; že to boli najmä ženy, ktoré sa ocitli mimo sféry spravodlivosti, že práve ich práva sa

často porušovali, resp. sa vôbec ani neartikulovali. Kritika tejto skutočnosti predstavuje spoločný východiskový bod pre rozvíjanie súčasných feministických koncepcií spravodlivosti; treba však povedať, že filozofky na tento fakt reagujú z veľmi rôznorodých teoretických i politických pozícií, čo sa, prirodzene, prejavuje aj v rôznorodosti záverov, ku ktorým prichádzajú, v mnohorakosti navrhovaných postupov, ktorými by sa podľa nich dali odstrániť historické krivdy a nepravosti.

Zborník výstižne odráža široké spektrum názorov vnútri feministických diskusií v anglo-americkom priestore a aj kontroverzný charakter týchto diskusií. „Jadrom“, od ktorého sa odvíjajú, je vzťah *identity/diferencie*; s ním sú späté aj dve odlišné východiskové tézy; kým podľa prvej z nich zabezpečenie ženských práv predpokladá zohľadňovať špecifickosti ženského životného kontextu, podľa druhej tézy znevýhodňovanie žien možno odstrániť len prostredníctvom striktno rodovo-neutrálnych (a v tomto zmysle univerzálnych) formulácií zákonov.

Viaceré teoretičky sa zhodujú predovšetkým na potrebe redefinovať niektoré základné pojmy tradičnej právnej teórie, resp. sociálnej filozofie a takisto na potrebe reformovať zákonodarstvo; ako na to poukazuje v úvodnej štúdii Herta Nagl-Docekalová, pre rozvinutie stratégie oslobodenia je rovnako dôležité preskúmať podmienky a štruktúry útlaku. Tento zámer charakterizuje napríklad príspevok Iris M. Youngovej, ktorá (do istej miery inšpirovaná Foucaultovou teóriou moci), navrhuje rozlišovať päť typov útlaku, a to: *vykorisťovanie, marginalizáciu, bezmocnosť, kultúrny imperializmus a násilie*. Autorka sa pritom usiluje precizovať pojem „útlak“, upozorňuje na to, že ho nemožno definovať pomocou konečného súboru kritérií a ani pomocou binárnej schémy; útlak chápe najmä ako nespravodlivosť, ktorá vzniká a reprodukuje sa na základe každodenných praktík aj v rámci modernej liberálnej spoločnosti. Útlak je podľa nej *podmienенý štruktúralne* a jeho príčiny spočívajú v nepreskúmaných normách, zvyklostiach, symboloch, často je dôsledkom aj nezámerných predsudkov a kultúrnych stereotypov, ktoré nachádzajú podporu v rôznych sociálnych inštitúciách (napríklad v médiách) alebo v zaužívaných sociálnych praktikách (napr. vo výchove); preto je ťažké ho odhaľovať a odstraňovať.

Zaujímavú koncepciu nerovnosti a nespravodlivosti predkladá v knihe Catherine A. MacKinnonová, ktorá poukazuje na súvislosť medzi diferenciou a nerovnosťou a skúma predovšetkým mocenské pozadie diferencií, pretože, ako hovorí, „najprv prichádza nerovnosť, až potom diferenciacia“, čo v súvislosti so ženami možno vysvetliť tak, že sociálny status je pre ne tým, čo dáva význam ich rodu, a až v druhom rade je to odlišnosť, inakosť, ktorá je dôsledkom nerovnakého statusu. Rod teda chápe autorka ako kultúrnu konštrukciu, ako *systém sociálnej hierarchie*; ak sú ženy už vopred definované ako „iné“, ako „*inak situované*“, je pre ne veľmi ťažké dosiahnuť v mocensky hierarchizovanej spoločnosti rovnosť.

Na zložitost' pojmu rodovej rovnosti poukazuje v knihe aj Nancy Fraserová. Podľa nej ho nemožno vymedziť jednou hodnotou alebo normou, sama ho definuje pomocou siedmich normatívnych princípov: *princíp boja s chudobou, boja s vykorisťovaním*; ďalej sú to *princípy rovnosti*, a to: *rovnosti príjmu, rovnosti voľného času, rovnosti úcty* a napokon *princípy boja s marginalizáciou a s androcentrizmom*. Ak sa má dosiahnuť rodová rovnosť, musia byť podľa autorky splnené všetky uvedené podmienky. Zaujímavý je nový model „*blahobytného systému*“, ktorý autorka predkladá a ktorý nazýva modelom „*uni-*

verzálnej opatrovateľskej práce“ – v ňom sa predpokladá integrácia platenej a opatrovateľskej práce, s čím súvisí vznik nových rolí ako pre ženy, tak aj pre mužov (od mužov sa očakáva, že sa životným spôsobom a životnými dráhami „priblížia“ ženám).

Inšpirácie postmoderného myslenia využíva vo svojej štúdií Jane Flaxová (hoci sa s ním nestotožňuje bezvýhradne); zdôrazňuje súvislosť medzi útlakom a neschopnosťou vnímať a pozitívne hodnotiť odlišnosti. Z takéhoto postoja vyplýva jej chápanie spravodlivosti, ktoré sa odvíja od požiadavky plurality. Pre Flaxovú je však pri vymedzovaní pojmu diferencie oveľa dôležitejšie zohľadňovať osobitosti, svojráznosti individua ako stavať proti sebe typické mužské a ženské znaky.

Na odlišných pozíciách stojí Julia Annasová, obhajujúca potrebu nanovo premyslieť pojem ľudskej prirodzenosti (má na mysli prirodzenosť spoločnú mužom aj ženám). Autorka odmieta dve normy deľby práce a aj životných foriem vôbec, dva druhy rodovo špecifickej výchovy, pretože, ako sa usiluje argumentovať, „muži a ženy sú si v rozhodujúcom vzťahu podobní“, čo však nevyklučuje, že v niektorých oblastiach môžu mať muži a ženy odlišné potreby.

Zaujme aj príspevok Carol Patemanovej, v ktorom sa autorka usiluje precizovať pojem patriarchátu, a to v kontexte s teóriou spoločenskej zmluvy (konkrétne aj s rodovou zmluvou v rámci manželstva), ako aj príspevok Deborah L. Rhodeovej, v ktorom sa rekonštruujú súvislosti medzi rozvojom feministických teórií a medzi konkrétnymi zákonodarnými opatreniami (a to za posledné dve storočia). Foucaultovsky je ladená aj štúdia Lois McNayovej, ktorá navrhuje možnosti, ako prekonať v chápaní „ja“ dichotomické ponímanie autonómie a závislosti; autorka sa zároveň usiluje o nové definovanie autonómie.

Viaceré príspevky v knihe tematizujú často diskutovaný vzťah verejnej a súkromnej sféry; napriek určitým odlišnostiam sa feministické teoretičky (či už ide o Susan Moller Okinová, Onoru O’Neillovú alebo Marthu Nussbaumovú a ďalšie) stretávajú v základných bodoch a k tým patrí – okrem iného – aj kritický pohľad na „vyzátvorkovanie“ rodiny a vzťahov vnútri rodiny z problémového poľa spravodlivosti. Na dosiahnutie rovnoprávnosti žien je totiž potrebné skúmať aj rodinu ako inštitúciu, a to práve z hľadiska rovnosti a spravodlivosti medzi rodmi. Ako to zdôvodňuje aj Herlinda Pauer-Studerová, adekvátna teória spravodlivosti nemôže rezignovať na analýzu rodových vzťahov cez prizmu spravodlivosti, pretože tým by vlastne podporovala pretrvávajúce nerovnoprávneho zaobchádzania so ženami (nielen v súkromnej, ale aj vo verejnej sfére) a aj zníženej kvality ich života.

Napriek kontroverznému charakteru diskusií prezentovaných v knihe možno konštatovať, že feministické teoretičky prispievajú k ďalšiemu rozpracovávaniu teórií spravodlivosti, že vnášajú do problematiky nový rodový rozmer, nezohľadňovaný klasickými koncepciami, a tým otvárajú nové pole skúmaní.

Etela Farkašová

Doc. PhDr. Etela Farkašová, CSc.
Katedra filozofie a dejín
filozofie FFUK
Šafárikovo nám. 6
818 06 Bratislava
SR